

Світлана Володимирівна ВОВЧОК

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування,
Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-7221-5201
E-mail: svitlana.vovchok@snau.edu.ua

Людмила Валеріївна СЛЮСАРЕВА

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-6845-9307
E-mail: kaf.economik@gmail.com

**СТАЛИЙ ТА КОНКУРЕНТНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ**

Вовчок, С. В. Сталий та конкурентний розвиток підприємств аграрного сектору економіки / Світлана Володимирівна Вовчок, Людмила Валеріївна Слюсарева // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 4. – С. 388 – 394. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Сталий розвиток як глобальне явище сприяє та обумовлює взаємозалежності факторів у всіх функціональних сферах діяльності. Актуальність організації й управління ринковою діяльністю аграрних підприємств та інших суб'єктів аграрної економіки зростає у зв'язку із загостренням конкуренції на аграрному ринку як з боку вітчизняних, так і з боку зарубіжних товаровиробників. Процес виробництва сільськогосподарської продукції триває місяці, тому на етапі визначення виробничої програми аграрного підприємства дуже важко вчасно реагувати на зміни попиту споживачів і підвищувати конкурентоздатність товару в межах уже сформованих схем виробництва на ринках.

Метою статті є визначення ключових детермінант забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств та інших суб'єктів аграрної економіки на засадах сталого розвитку.

Результати. Встановлено, що концепція сталого розвитку здійснює значний вплив на методологію визначення проблем та їх розвиток, розгляд їх з позиції взаємозв'язку, взаємодії та взаємозумовленості окремих складових, які забезпечують економічне зростання, охорону навколишнього середовища та соціальний прогрес. Обґрунтовано, що формування механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств на засадах сталого розвитку має відбуватися з врахуванням двох суттєвих принципів: по-перше, це формування збалансованого зв'язку в тріаді економіка, екологія та соціальна сфера, що означає оптимальне використання в інтересах людини і природи тих ресурсів, які дає економічний розвиток; по-друге, розв'язання завдань виробництва на основі впровадження відповідальних інновацій, пов'язаних з розвитком не лише на сучасному етапі, а й з урахуванням інтересів прийдешніх поколінь.

Ключові слова: сталий розвиток, конкурентний розвиток, фактори сталого розвитку, чинники конкурентоспроможності, управління конкурентоспроможністю.

Svitlana VOVCHOK

Ph.D., Senior Lecturer of the Department of Public Management and Administration
Sumy National Agrarian University

Liudmyla SLIUSAREVA

Ph.D., Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

**SUSTAINABLE AND COMPETITIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR
ENTERPRISES OF THE ECONOMY**

Abstract

Introduction. Sustainable development as a global phenomenon contributes to and determines the interdependence of factors in all functional areas of activity. The urgency of organizing and managing the market activities of agricultural enterprises and other subjects of the agrarian economy is growing due to the intensification of competition in the agricultural market by both domestic and foreign producers. The process of agricultural production lasts for months, so at the stage of determining the production program of an agricultural enterprise it is very difficult to respond in time to changes in consumer demand and increase the competitiveness of goods within the already established production schemes in the markets.

The purpose of the article is to identify key determinants of ensuring the competitiveness of agricultural enterprises and other agricultural entities on the basis of sustainable development.

Results. It is substantiated that the concept of sustainable development has a significant impact on the methodology of identifying problems and their development, considering them from the standpoint of interconnection, interaction and interdependence of individual components that ensure economic growth, environmental protection and social progress. It is also substantiated that the formation of mechanisms for managing the competitiveness of agricultural enterprises on the basis of sustainable development should take into account two essential principles: firstly, it is the formation of a balanced relationship in the triad – economy, ecology and social sphere, which means optimal use of human and nature resources provided by economic development; secondly, the solution of production problems based on the introduction of responsible innovations related to development not only at the present stage, but also taking into account the interests of future generations.

Key words: sustainable development, competitive development, factors of sustainable development, factors of competitiveness, competitiveness management.

JEL classification: Q13

Вступ

Аграрний сектор економіки України функціонує у складній економічній ситуації. Погіршення технічного і технологічного стану виробництва, криза платежів, пасивна інвестиційна діяльність, втрата традиційних ринків збуту, повільна структурна перебудова призводять до простоювання великої кількості підприємств і виробництв. Формування цивілізованих ринкових відносин в Україні вимагає вивчення теоретичних передумов у питаннях забезпечення конкурентоспроможності підприємств. У країнах розвинутого агробізнесу продовольчий ринок знаходиться під постійною увагою вчених і практиків. Для цього ринку характерна наявність конкурентної боротьби різного виду й інтенсивності. Актуальність організації і управління ринковою діяльністю аграрних підприємств та інших суб'єктів аграрної економіки зростає у зв'язку із загостренням конкуренції на аграрному ринку як з боку вітчизняних, так і з боку зарубіжних товаровиробників. Процес виробництва сільськогосподарської продукції триває місяці, тому на етапі визначення виробничої програми аграрного підприємства дуже важко вчасно реагувати на зміни попиту споживачів і підвищувати конкурентоздатність товару в межах вже сформованих схем виробництва на ринках.

Проблематику взаємозв'язку сталого та конкурентного розвитку економіки відображено в працях таких провідних науковців, як Н. Басюркіної, О. Гука, М. Дем'яненка, Ю. Данька, О. Длугопольського, Л. Забуранної, В. Лагодієнка, П. Макаренка, О. Митяй, Р. Мудрака, О. Ніфатової, В. Онегіної, Ю. Петрушенка, О. Попової, А. Ужви, М. Хвесика, І. Чайковський та інших [1-13]. Проте, низка питань все ж таки залишилася поза увагою та потребує додаткового теоретико-методологічного опрацювання.

Мета дослідження

Метою статті є визначення ключових детермінант сталого та конкурентного розвитку підприємств аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Концепція сталого розвитку здійснює значний вплив на методологію визначення проблем та їх розвиток, розгляд їх з позиції взаємозв'язку, взаємодії та взаємозумовленості окремих складових, які забезпечують економічне зростання, охорону навколишнього середовища та соціальний прогрес. Аналогічний підхід має бути витриманий і до узгодження локальних, регіональних та міжнародних інтересів. Сталий розвиток як глобальне явище сприяє та обумовлює взаємозалежності факторів в усіх функціональних сферах діяльності.

Концепція сталого розвитку передбачає задоволення поточних потреб нинішнього покоління без посягань на потреби та можливості майбутніх поколінь. Усвідомлення необхідності змін орієнтирів суспільного розвитку перш за все пов'язане з турботою про проблеми наступних поколінь людей. На сьогодні можна виділити деякі характеристики концепції сталого розвитку:

- ✓ потреба рівності та справедливості в забезпеченні прав на розвиток, з одного боку – щодо теперішніх та майбутніх поколінь, а з іншого боку - між багатими та бідними вже сьогодні;
- ✓ використання перспективного підходу до програм розвитку;
- ✓ побудова моделей та програм розвитку на основі системного підходу як до цілого, так і складових частин;
- ✓ розуміння значущості, взаємозв'язку та взаємозалежності усіх рівнів сталого розвитку, від локального до міжнародного;
- ✓ усвідомлення значення свого внеску у вирішення проблем виживання та в безпеку глобального розвитку.

В сучасних умовах сталий розвиток вимагає глобальної солідарності, глобальної інтеграції, синхронізації та координації розвитку національних економік та секторів різних країн на локальних та міжнародних рівнях. Він має характеризуватися певними параметрами стійкості, які б забезпечували життєдіяльність людей, суспільства, екосистем протягом тривалого часу як єдиної системи, а не тільки окремих її складових. Це потребує введення нових критеріїв споживання ресурсів, що характеризують не валові показники, а питомі – в розрахунку на душу населення [10].

Щодо компонентів сталого розвитку, то на сьогодні ними можуть бути такі, як соціалізація, державне регулювання, суспільна відповідальність, екологічність, безпека, інформатизація, власність, корпоративна система, ринкове регулювання, інтелектуалізація, транснаціоналізація. Зазначені компоненти виступають не лише як статичні, а насамперед як динамічні механізми організації та функціонування національної, регіональної та світової економіки, поєднання або взаємний вплив яких певним чином дозволяє визначати зміст та структуру моделі.

Класична система чинників, які забезпечують рівень конкурентоспроможності, складається із таких елементів:

1. конкурентоспроможність продукції (якість, ціна, рівень споживчої переваги та задоволення);

2. конкурентоспроможність ресурсного потенціалу (рівень техніко-технологічного оснащення, виробничо-сировинна структура, кадрове забезпечення та фінансово-інноваційні можливості);

3. конкурентоспроможність організаційного потенціалу та системи менеджменту (форма господарювання і власності, організаційна структура, структура управління та функції, механізми управління, гнучкість та оперативність менеджменту);

4. конкурентоспроможність інформаційно-маркетингових і комунікаційних зв'язків (система внутрішньої і зовнішньої інформації з постачальниками, споживачами, інвесторами, потенційними клієнтами).

Сукупність факторів, які впливають на процес формування конкурентоспроможності підприємства, різні вчені поділяють за різними ознаками. Залежно від сфери походження фактори, що впливають на конкурентоспроможність, поділяються на науково-технічні, організаційно-економічні, соціальні, екологічні, політичні.

Науково-технічні фактори відображають стан та динаміку науково-технічного прогресу, рівень техніки та технології, продуктивність та надійність устаткування, гнучкість виробничих процесів тощо.

Організаційно-економічні фактори відображають, з одного боку, стадію циклу розвитку економіки, розвиток інтеграційних процесів у економічному просторі, загальногосподарську та галузеву кон'юнктуру, методи та механізми регулювання господарської діяльності на рівні держави, регіонів та галузей; з іншого боку ці фактори характеризують структуру та ефективність системи управління підприємства, рівень організації його маркетингової та фінансово-економічної діяльності, характер організації виробничих процесів та організації праці, ступінь ефективності створених на підприємстві систем прогнозування, стратегічного та поточного планування, моніторингу та оперативного регулювання тощо.

Соціальні фактори відображають стан та динаміку соціальних процесів, що відбуваються на макро- та мікрорівнях. Вплив цієї групи факторів на конкурентоспроможність підприємства є двобічним: з точки зору маркетингового аспекту, вони здійснюють суттєвий вплив на рівень, динаміку та специфічні особливості попиту на кожному конкретному ринку, а значить певною мірою впливають на конкурентоспроможність продукції, що виробляється тим чи іншим підприємством; з позиції економічної ефективності ці фактори певною мірою відбиваються на рівні ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства.

Екологічні фактори характеризують взаємозв'язок виробничо-економічної діяльності підприємства зі станом оточуючого природного середовища.

Політичні фактори здійснюють суттєвий вплив на рівень конкурентоспроможності підприємства, що найяскравіше виявляється при реалізації продукції підприємства на зовнішніх ринках, або при придбанні імпортованих ресурсів.

У цілому для досягнення довготривалого успіху робота по забезпеченню конкурентоспроможності підприємства має здійснюватися в усіх сферах та по всіх аспектах його діяльності. Звідси випливає, що ми можемо виділити наступні групи факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства:

✓ виробничі – ключове значення мають номенклатура й асортимент товарів, якість продукції та можливі обсяги її виробництва, характер технології, масштаби виробництва, забезпеченість основними видами ресурсів, якість ресурсів (для сільського господарства велике значення має якість землі), інноваційний характер виробництва;

✓ маркетингові – ключове значення мають дослідження і прогнозування ринку, система просування та збуту товару, ціноутворення, рекламна діяльність, обслуговування споживача;

✓ фінансові – ключове значення мають ступінь ліквідності, активність, доходність, платоспроможність підприємства, залучення зовнішніх фінансових ресурсів, інвестування наявних коштів, загальний фінансовий стан підприємства;

✓ інноваційні – ключове значення мають здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) власними силами, використання запозичених результатів НДДКР, ступінь оновлюваності продукції, технології, ступінь використання інформаційних технологій;

✓ кадрові та організаційно-культурні – ключове значення мають кількісний та якісний склад персоналу, тип лідера, характер організаційних цінностей, комунікації та процедури;

✓ управлінські – ключове значення мають тип організаційної структури управління (ОСУ), гнучкість та раціональність ОСУ, стиль та методи управління, адаптаційні можливості, гнучкість та гомеостатичність підприємства.

Для реального втілення даної ідеї необхідно акумулювати наведені вище фактори впливу на процес формування конкурентоспроможності підприємства у цілісну систему, яка б не тільки визначала ступінь впливу зазначених факторів на об'єкт (тобто, процес формування конкурентоспроможності), але й враховувала б їх взаємозв'язок – силу та напрям їх взаємовпливу та давала б можливість спрогнозувати поведінку об'єкта при різних можливих варіантах впливу даних факторів [3].

На жаль, на даний момент у сучасній літературі не існує оптимального наукового підходу, який би задовольняв дані вимоги. На нашу думку, одним із варіантів вирішення даної проблеми може стати використання методу когнітивного моделювання ситуацій з високим ступенем невизначеності.

Однією з вагомих причин гальмування інноваційного процесу в аграрному секторі є відсутність коштів на створення інноваційного товару. Як варіант розв'язання цієї проблеми може бути проведення прикладних досліджень завдяки внутрішнім ресурсам, потім їх результати можна пропонувати споживачам. Потрібно враховувати важливість успішного маркетингу в реалізації нового товару. Також необхідно створити проміжні ланцюги між виробниками і споживачами продукції.

Ці заходи із стимулювання інноваційного процесу, де головна роль відводиться державі, мають сприяти подоланню наявного суттєвого відставання аграрного сектору України від розвинених країн світу, виробництву конкурентоспроможної продукції, можливості збільшення експорту готової продукції на зовнішні ринки.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, варто узагальнити, що концепція сталого розвитку здійснює значний вплив на методологію визначення проблем та їх розвиток, розгляд їх з позиції взаємозв'язку, взаємодії та взаємозумовленості окремих складових, які забезпечують економічне зростання, охорону навколишнього середовища та соціальний прогрес. Формування механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств на засадах сталого розвитку має відбуватися з урахуванням двох суттєвих принципів: по-перше, це формування збалансованого зв'язку в тріаді економіка, екологія та соціальна сфера, що означає оптимальне використання в інтересах людини і природи тих ресурсів, які дає економічний розвиток; по-друге, розв'язання завдань виробництва, на основі впровадження відповідальних інновацій, пов'язаних з розвитком не лише на сучасному етапі, а й з урахуванням інтересів прийдешніх поколінь.

Список літератури

1. Борщук С.С., Загорський В.М. Концепція сталого розвитку і проблеми оптимізації економічних систем. *Регіональна економіка*. 2005. № 3. С. 113-119.

2. Данилишин Б.М. Розроблення національних стратегій сталого розвитку: корисний досвід для України. *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 3 (2). С. 214-218.
3. Горбаль Н., Романишин С. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету: Економіка, планування і управління галузі*. 2010, Вип. 20.12. С. 112-117.
4. Економіка підприємства: підруч.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного. К.: КНЕУ, 2004. 528 с.
5. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 1. С. 85-89.
6. Літвінова Ю.О. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. *Управління розвитком*. 2012. № 9. С. 35-37.
7. Макаровська Т. П., Бондар Н.М. Економіка підприємства: навч. посібник. К.: МАУП, 2003. 304 с.
8. Митяй О.В., Лагодієнко В.В., Сафонов В.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств як основний важіль сталого розвитку аграрної сфери. *Економічний часопис – XXI*. 2015. №155(11-12). С. 59-62.
9. Ткачук Г.Ю. Формування конкурентоспроможності малих підприємств агробізнесу: монографія. Житомир : ЖДТУ, 2012. 200 с.
10. Uzhva A. Competitiveness of Enterprises in a Sustainable Agribusiness Development. Science and Education a New Dimension. *Humanities and Social Sciences*. 2016. Vol. IV (17), Issue 108. P. 7-11.
11. Ужва А.М. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу в контексті євроінтеграції цих процесів України. *Економічний дискурс: Міжнародний збірник наукових праць*. 2014. Випуск 3. С. 58-61.
12. Ужва А.М. Концептуальні аспекти стратегії сталого розвитку агропромислового комплексу. *Науковий журнал Луцького національного технічного університету*. 2015. № 2. С. 61-66.
13. Чайківський І.А. Механізми забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2014. № 6. С. 108-114.

References

1. Borschuk, S.S., Zagorsky, V.M. (2005). «Concept of sustainable development and problems of optimization of economic systems». *Rehional'na ekonomika*. no. 3. pp. 113-119.
2. Danilishin, B.M. (2008). «Developing national sustainable development strategies: a useful experience for Ukraine». *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*. no. 3 (2). pp. 214-218.
3. Horbal', N., Romanyshyn, S. (2010). «Management system of enterprise competitiveness». *Naukovyj visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu: Ekonomika, planuvannia i upravlinnia haluzi*. issue 20.12. pp. 112-117.
4. Ekonomika pidpryiemstva. [Economics of the enterprise]. (2004). In Pokropyvnoho, S.F. (ed.). KNEU. Kyiv. Ukraine.
5. Kvyatkovskaya, L.A. (2013). «Realization of principles of the concept of sustainable development in the activity of the enterprise». *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*. no. 1. pp. 85-89.
6. Litvinova, Yu. O. (2012). «Problems of ensuring the competitiveness of the enterprise in modern conditions». *Upravlinnia rozvytkom*. no. 9. pp. 35-37.
7. Makarovs'ka, T.P., Bondar, N.M. (2003). *Ekonomika pidpryiemstva*. [Economics of the enterprise]. MAUP. Kyiv. Ukraine.
8. Mytiaj, O.V., Lahodiienko, V.V., Safonov, V.V. (2015). «Competitiveness of agricultural enterprises as the main lever of sustainable development of the agricultural sector». *Ekonomichnyj chasopys – XXI*. no. 155(11-12). pp. 59-62.

-
9. Tkachuk, H.Yu. (2012). Formuvannia konkurentospromozhnosti malykh pidpriemstv ahrobiznesu. [Formation of competitiveness of small agribusiness enterprises]. ZhDTU. Zhytomyr. Ukraine.
 10. Uzhva, A. (2016). Competitiveness of Enterprises in a Sustainable Agribusiness Development. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. Vol. IV (17). issue 108. pp. 7-11.
 11. Uzhva, A.M. (2014). «Competitiveness of agro-industrial complex in the context of European integration processes of Ukraine». *Ekonomichnyj dyskurs: Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prats'*. issue 3. pp. 58-61.
 12. Uzhva, A. M. (2015). «Conceptual aspects of the strategy of sustainable development of the agro-industrial complex». *Scientific Journal of Lutsk National Technical University*. no. 2. pp. 61-66.
 13. Chajkivs'kyj, I.A. (2014). «Mechanisms for sustainable development of agricultural enterprises». *Innovatsijna ekonomika*. no. 6. pp. 108-114.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2020 р.